

Il-mard tal-ġidri kien dari jkexkex lil missirijietna, għaliex kull mita kien jitfaċċa kien jeqred eluf ta' zgħażaġh, u jhassar u jimmarka bosta wēuh ta' ġuvintur u ta' xebbiet. Kull imxija kienet thalli wrajha għomja, torox u nies mahnuqa u dan barra mill-mard ikrah u twil fil-pulmuni, fil-ġhadam u fin-nervi. Għaldaqshekk tistgħu taħsbu kemm xtaqu t-tobba ta' kull żmien illi jeqerdu din il-marda jew għall-inqas itaffu l-ħruxija tagħha.

Minn żmien kien ilhom jafu illi minn jimrad darba bil-ġidri ma jirkebx malajr din il-marda għat-tieni darba; għaldaqshekk fl-Ingilterra waqt l-imxija tas-sekolu sbatax ipprovaw ilaqqmu bl-istess marċa tal-ġidri lin-nies b'saħħithom. Dana għamluh għaliex raw illi bosta infermieri illi kienu tniġġsu f'subajhom waqt li kienu jduru bil-morda, mardu b'ġidri haḥf illi wara salvahom mill-imxija. Izda dana t-tilqim ma damx wisq ma ġie mholli għal kollox, għaliex ittendew illi l-marda tat-tilqima kienet tittiehed daqs il-marda vera u għaldaqshekk għalkemm kienet tehles lil ftit li kienu jiġu mlaqqma kienet fl-istess hin qiegħda tiswa biex ixxerred u tkabbar iżjed l-imxija.

Fl-1796, Jenner qagħad jifli sewwa dak li kien jinghad u jitwemmen mir-raħhala u mill-ħaddiema tar-rziezet u tal-fabbriki tal-butir fuq il-ġidri tal-baqar u taż-żwiemel, u sab illi sewwa kienu jgħidu illi min jitniġġes bil-ġidri tal-baqra ma kienx jirkeb iżjed il-ġidri veru. Izjed, it-tkixxif li għamel dan it-tabib wera illi min kien jitlaqqam bil-"*vaċċin*" jew ġidri tal-baqra, m'hux talli ma kienx jirkeb il-ġidri tal-bniedem "*varjola*" mita jersaq lejha u jdur bih fil-mard, izda l-anqas ma kien jimrad mita ipprovaw iċappsuh għal ta' l-apposta. Din kienet kixfa kbira illi xegħlet l-Ewropa kollha bil-qawwa illi tati t-tilqima bil-"*vaċċin*" illi barra mill-qawwa illi l-bniedem jakkwista kif diġa għedna, ma tista' ġġib l-ebda ħsara jew ixxerred il-marda kif tagħmel it-tilqima bil-"*varjola*" jew ġidri tal-bniedem.

Il-qawwa illi tati t-tilqima tissejjaħ "**HLUSIJA**" (*immunità*) u tiswa għallinqas għal seba' snin. Xi nies għandhom il-ħlusija kontra l-ġidri minnġhajr ma jkun tlaqqmu xejn. Din iġħidulha "*ħlusija minnha nfisha*" (*immunità naturale*). Fuq dawn in-nies it-tilqim ma jaqbadx u dawn in-nies ma jimirdux bil-ġidri. F'ohrajn, il-ħlusija ma tkunx "*għal kollox*" izda mita dawn in-nies jimirdu, il-marda tkun tant haḥfa illi

l-marid wisq drabi jibqa' fuq riġlejh u ma jurix hliet ftit ponot imxerrda 'l hinn u 'l hawn ma' ġismu. Haġa tassew kurjuża, din il-ħlusija, tant fil-baqra kemm fil-bniedem. Araw: It-tilqim tal-baqra bil-"*varjola*" (ġidri tal-bniedem) tati lill-baqra ħlusija mhux biss kontra l-"*varjola*" imma wkoll kontra l-istess "*vaċċin*" (ġidri tal-baqra); fl-istess hin it-tilqim fil-bniedem bil-"*vaċċin*" tati l-istess ħlusija sew kontra l-"*vaċċin*" kemm ukoll kontra l-"*varjola*".

Ma hemmx bżonn ngħidilkom illi minn Jenner 'il haun sār studju kbir wisq tant fuq in-natura tal-marda tal-ġidri kemm ukoll fuq din il-ħlusija illi jati t-tilqim, izda l-wisa' ta' dal-ktieb ma jhallinix nidhol f'irqaqat bħal dawn għaldaqshekk feħsiebni ngħid kelmtajn kif għandu jsir il-lum it-tilqim, u nispiċċa biex nuri lil dawk illi jibzġhu mit-tilqim b'liema reqqa l-lum isir il-"*vaċċin*" u kemm ma għandhomx raġun jibzġhu minnu.

It-tilqima għandha ssir kif sejr inġhidu. Wara li tiġi mnaddfa tajjeb il-ġilda tal-koxxa jew tad-driegħ fuq in-naħha ta' barra u fil-biċċa ta' fuq b'tajjara bl-ispirtu u xxuttata tajjeb b'tajjara nadifa, min ilaqqam iqattar żewġ taqtiriet "*vaċċin*" madwar purzier bogħod minn xulxin, inbagħad bil-ponta ta' labra tal-ħjata maħruqa fuq lampa għandu jobrox żewġ linji dritti twal kwart ta' purzier waħda fuq kull taqtira bla ma jhalli, jekk jista' jkun, illi d-demmm joħroġ. Barra minn dawn il-linji għandu jagħmel żewġ tingiziet zġħar waħda ma' ġenb kull linja fuq xifer it-taqtira. Inbagħad bil-lixx tal-labra għandu jhokk il-"*vaċċin*" ġewwa x-xquq u t-tingiziet illi jkun għamel u jhallihom jixxuttaw weħidhom. B'hekk, wara erbgħa u għoxrin siegħa—jekk wiehed ikun diġa tlaqqam darba f'għomru u jkun fadallu l-ħlusija—jitfaċċa ċirku jew tberfila hamra ma' dwar il-linja u madwar it-tingiża fejn jidher aktar ċar. Jekk ma jkunx fadallu ħlusija ma jitfaċċa xejn kabel tlitt ijiem u mar-raba' jum tfeġġ il-bużzieqa tat-tilqima illi ġġib ftit tad-deni fit-tlitt ijiem tal-mili tagħha u tati l-ħlusija bla ma tagħmel ebda ħsara.

Il-lum min jitlaqqam ma għandu l-ebda biża' ta' mard li dari kien jista' jiġri mit-tilqim għaliex il-"*vaċċin*" tal-lum hu safi minn kull tingisa u ma jittiehedx iżjed minn bniedem għall-ieħor bħalma kienu jagħmlu tletin sena ilu. Il-lum il-"*vaċċin*" jiġi maħdum b'reqqa kbira fi stabilimenti għal t'apposta fejn jinżammu baqar b'saħħithom miżmuma b'ikel minn l-aħjar u f'arja liżjed nadifa. Il-maqjel li fih jinżammu dawn il-baqar jiġi miżmuma b'se-

K irhira drena jat u vventulal u mi mum s un, bil-fwar
ufmis u 'fitt l S ad.d. Il-qieg a tal-maqjel tinqala' J J
2? tfri ^{TM}addfa .1 ddisinfettata kull jum. Is-sodda tat-tiben
U -qam ir-rum ti edded kull **ju mu** tifr mo m.ja qabel ma
L n mifruxa. Il-baqar ji u nmaddfa tajjeb u wara ,lh jkUnu
e aminati bosta drabi minn tobba spe jahst, ; jinbeda g al tlitt
ijiem sha it-tindif tas-sider ta!-baqra u mita jkun nadif g aj
kollox il-baqra ti i mlaqqma **bW-vatjola** "metodu Tedesk" j e w
b'W-va in "metoduSvizzeru". Wara tlitt ijiem sider il-baqrajn.
tela' **bil-b ie aq** illi wara tlitt ijiem o ra jintlew bil-mar a.

Ma' tul il-marda kollha, sider il-baqra **jin amm** mg otti
ewwa boros tal-gomina lastika jew ta' 1-in irata rqiqa **vn**.
dluka bil-vasellina antisettika. Dawn il-boros ji u miftu a mit-
tobba spe jalisti fi kmamar imhejjija g alhekk fejn il-baqra ti i
mraqqda **bWchioroform** fuqsodod tal-metal u fuq friex tal-g a el bla
ebda tin isa. Il-mar a u 1-polpa tal-b ie aq li i mi bura fi
fliexken tal-kristall di a' mo mija g alhekk u hekk isir **W-va in**
illi ji i m allat mal-gli erina u mqassam I'tubi g ar g at-
tilqim lal-bniedem. Kull baqra wara li je dulha **Vva in** ti i
maqtula u jsir fuqha 1-isbarr sabiex **ma jkunx** hemm 1-ebda
bi a' ta' mard illi jista jittie ed mill-bniedem.

Milli g edna jidher bi - ar illi **Vva in** tal-lum **ma fih** 1-ebda
bi a' ta'tin is b'mard ikrah illi' dari kien **iba a'** lill-bniedem,
mard **Ut-tetanu, iar-rsipla, tal-morva** u mard ie or illi **ma**
hemmx g alfejn noqq od insemnih. 11-marda illi **ib** it-tilqima
ma fiha 1-ebda **bi ah** G aldaqshekk jidhrilna illi jaqbel wisq
wie ed ikun imlaqqam g aliex jista' joqq od **bi kwietu** illi
ma jirkebx il- idri. Waqt 1-imxijiet, **il-b onn** illi wie ed jitlaq-
qam jin ass wisq aktar, g aliex barra milli jkun qieg ed jarma
ru u kontra l-mard, ikun fl istess **in** qieg ed ig in lill-pajp
biex je les mill-imxija li tbieg ed wisq passi ieri u ttelief
wisq flus lill-pajji. Fl-Ingilterra fejn il-li i tat-tilqim m'hix
ta bil-fors g al kollox b al ,na hif'Malta hemm dan **W*m**
ment il- ,dr, b al **ma** kellna 1- idri f'Malta. Fl-Ingilterra
ibeU wa da ,11, g andha popolazzjoni wisq i g ar minn »

S ^{TM}«t Tr * T a K h l e i n ta' **ke'Ihom 5 0 0ka** tal- idri:
filiqat ,ll, of Malta, f' ames xhur ma kelniex ew tn ani!
2 2 **Ifttt*fa,Scx** *ara? Il-g aliex il-g add tan-nies m W
uS^vtf^J*** biU bosta akbar minn dak ta'Malta-
U*n Pdhlnahjun b, - ejjed x'ifisser it-tilqim.

O E N S I L - M A L T I

Lill-Prof. T. Zammit,
g al kull m a g amel g al Gensna

Trid tafmnejn ejja l- iia fix-xog 'l jiebes,
Ix-xe t' g aqlija, 1-g erf fi lsien barrani,
Mnejn ejja 1- ibda lejn allat pajji ek
U m abbet darek ?

Kollox minn ensek: ens li jafelf rajja
U kien ewlieni fost il- nus bikrin,
ens illi bennen g erf u ieh 1-Ewropa
Fis-snin minsija.

ares ma'dwarek, ur imqades Malta,
Ifli t-tnaqqixa fuqil- a ar Kbir,
Stag eb bi mielhom, isma' lill-barrani
Jg id limkien b alhom;

In el fil-qbura li allew fil-Qedem;
Fittex 1-g amara mal-mejtin midfuna,
Tg allem g amilha u ssib li 1-lum add b alha
Ma jaf ifassal.

U jekk trid tafmin kellu da 1-g erf kollu
U min di 1- ajra kellu g as-Sabi ,
Min g araf jibni dak li - mien ma waqqa'
F'tas-snin ,1- arba,

Ma' ng idlek jiena min, g ax **b onn** titg allem
G andek bil-bosta alli tqajjem rixek:
Dan xog 'l il-Malti fl-ibg ad snin mitiufa
Fi Zmien il- a ar.

G ax il- ens tieg ek dejjem ens ta' ila,
Gens i obb Dinu, mo u biss fix-xog 'l,
B effa jitg allem, jirkeb lill-barrani,
Gens qatt irsir.

o qalbek g o ha dit-tag lima,
M n-n,es Maltija ens mil 1-ewwel nett
W qatt ma tista' erra rix addie or
G ax g andha tag ha.